

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Soňa Hoffmannová

Hubert Gordon Schauer a krize národní identity

Hubert Gordon Schauer and crisis of national identity

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek Ph.D.

Děkuji Doc. Doubkovi PhD. za vedení při psaní bakalářské práce, za podnětné připomínky a vřelý přístup a rovněž děkuji PhDr. Slačálkovi za poskytnuté konzultace.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 30. července 2012

Soňa Hoffmannová

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je posoudit kulturně politický kontext aféry rozpoutané kolem vydání úvodníku Času z pera H. G. Schauera *Našich dvou otázek* a zasadit schauerovský pesimismus do kontextu kritického myšlení osmdesátých let.

Klíčová slova:

Hubert Gordon Schauer

Osmdesátá léta

Národní identita

The aim of this thesis is to analyze the cultural and political context around the issue of a scandal unleashed by an editorial written by H. G. Schauer *Our two questions* and to put Schauer's pessimism into context of the critical thinking of 1880s.

Key Words:

Hubert Gordon Schauer

1880s

National Identity

Obsah

Abstrakt.....	4
Obsah	5
Úvod.....	6
1. Hubert Gordon Schauer.....	9
1.1 Dvě životní témata H. G. Schauera	9
1.2 Naše dvě otázky	12
2. Doba Schauerova.....	17
2.1 Politická situace	18
2.2 Česká univerzita a kulturní rozmach	19
2.3 Stav české žurnalistiky a vznik časopisu Čas	21
3. Spor o Naše dvě otázky	25
4. „Časovská“ dezinterpretace úvodníku	29
5. Pesimismus jako pocit osmdesátých let	35
6. H. G. Schauer mezi starou a novou společností	42
Závěr	45
Použitá literatura:	49

Úvod

„Byl to snad nejčistší a nejvyšší talent celé mladé generace. A jistě také nejširší. Všecky bolavé a nejisté otázky přítomnosti jako studené a zavřené formy dějinných procesů minulosti- vedle horké a prudké intuice budoucnosti- to všecko bylo v jeho mozku, teklo jeho krví, trhalo v jeho nervech.“

(F. X. Šalda o Schauerovi, Kritické projevy I. /1892-1893)

Hubert Gordon Schauer a jeho úvodník *Naše dvě otázky* jsou tématem, které je nadčasové. Pochybnosti, jež Schauer vyjádřil v 80. letech 19. století, můžeme zrovna tak cítit i na začátku 21. století.

Ačkoliv pro Schauera byla klíčová dvě témata- národní otázka a otázka sociální spojená úzce s otázkou hospodářskou, má práce se zabývá spíše tématem národní existence, které je spojeno s pojmem skepse a pesimismu. Přesto není možno obě otázky zcela oddělit, vzájemně se prolínají a doplňují. Doba vydání zmíněného úvodníku a celá 80. léta jsou dobou přerodu jedné etapy do druhé. Jazykové a školské reformy vedou českou společnost k bodu, kdy už k uspokojení nestačí pouze národní vědomí. Začínají se objevovat tendence, které na vrchol nestaví skutečnost být Čechem, ale být člověkem. Přesto je v 80. letech ještě příliš brzy, aby se tato tendence projevila naplno, ani společnost nově příchozích realistů není schopna úplně zlomit zažité představy a mýtus češství posouvá pouze o krok dál. Počáteční politická tribuna realistů časopis *Čas* se dostává do situace, kdy musí přijmout *Naše dvě otázky* za své i když svou nadnárodností přesahují jeho současné myšlenkové rozpoložení. T. G. Masaryk i Jan Herben jsou otázky nuceni znovu interpretovat a do jisté míry dezinterpretovat, aby je bylo možné zasadit do jejich filozofické a politické koncepce.

Přestože pro Schauera je otázka přenárodnění otázkou hlubokého

životního pocitu a zdaleka není nereálná, pro skupinu okolo Času je pouhým odrazovým můstkem pro vybudování vlastního programu, pro konceptualizaci vlastních myšlenek a cestou k sebereflexi.

Má práce se Schauerovým otázkám věnuje v dobovém kontextu, posuzuje dobu 80. let, zvažuje vítězství a prohry, aby ukázala stav české společnosti, kterou spor o Rukopisy a následné dvě otázky formují v budoucím vývoji. Práce je v podstatě rozdělena na dvě části, první z nich se věnuje samotnému Schauerovi a interpretaci článku *Naše dvě otázky*, druhá se pak zabývá dobou 80. let a posouzením článku v kontextu časopisu Čas, hledá příčiny skepse osmdesátých let a zasazuje Schauera do jejich kontextu.

První kapitola hledá příčiny budoucího Schauera skepticismu, rozebírá klíčová témata jeho života, která mají kořeny v Schauerově původu a dospívání, aby mohla v následující kapitole na tomto základě interpretovat *Naše dvě otázky*. Domnívám se, že ke kvalitní interpretaci není možné vyjít pouze ze samotného článku, protože byl redakcí upraven. Proto považuji za důležité posoudit jeho obsah v kontextu se Schauerovou dobovou korespondencí, jenž zčásti odhaluje důvody a směr Schauerových pochybností.

V již zmíněné druhé části dochází v několika kapitolách nejprve k posouzení dobového kontextu, kde Schauer našel zdroje svých pochybností, dále stavu české žurnalistiky, jejíž hlavní postavou byl dr. Julius Grégr. Věnuji se i programu Času, politické tribuně realistů, abych nakonec mohla komparovat otázku národní existence a její politické a filozofické podklady u H. G. Schauera a skupiny kolem časopisu Čas, označenou dr. Grégrem za „Maffii“.

Na závěr věnuji kapitolu H. G. Schauerovi jako osobnosti mezi starou a novou dobou, důraz je kladen zejména na nadčasovost jeho otázek. Schauerova otázka smyslu národní existence v kontextu

velikosti či malosti českého národa může být aktuální dodnes, zvláště v momentě silných globalizačních tendencí.

Jako nesmírně cenné shledávám při své práci dílo Jindřicha Růžičky *Hubert Gordon Schauer (1862-1892), žurnalista, kritik a inspirátor*, přesto jsem pracovala převážně s primárními zdroji. Vycházela jsem z pamětí Jana Herbena, F. V. Krejčího, F. X. Šaldy nebo Viléma Mrštíka, dobové korespondence H. G. Schauera a zejména jeho vlastních statí otisklých kromě Času i v jiných periodikách. Souborně Schauerovo dílo nikdy nevyšlo, některé články vyšly nákladem Kamily Neumannové v roce 1917, ale *Spisy* obsahují většinou úvahy týkající se literární kritiky, pozdější články týkající se sociální a hospodářské otázky již soubor neobsahuje. Z periodického tisku jsem pracovala s již zmíněným Časem, Národními listy, v nichž vyšla nejzásadnější reakce na *Naše dvě otázky* a Hlasem národa. Sekundární literatura mi poskytla podklady pro obecnější politické, žurnalistické a kulturní zkoumání a umožnila mi *Naše dvě otázky* a spor, který se kolem nich rozpoutal, zasadit do dobového rámce. Mezi takové publikace patří dílo Otty Urbana *Česká společnost a jeho článek ve sborníku věnovaný Schauerově době K otázkám duchovní a politické plurality české společnosti na sklonku 19. století*. Z děl věnovaných žurnalistice druhé poloviny 19. století je zde publikace *Dějiny českého novinářství*, která je výstupem Výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky, která probíhala v listopadu a prosinci 2002. Konkrétnímu periodiku Národních listů a bratrům Grégrům se věnuje sborník *Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století*.

Základním metodologickým přístupem byla zvolena deskripce a to zejména v Schauerově dobovém kontextu, spojená s analýzou jeho statí a pamětí Schauerových současníků a je rovněž základním přístupem pro kapitoly věnující se sporu, který byl *Našimi dvěma otázkami* vyvolán.

Závěrečná část práce staví na komparativní analýze, která hledá podobnosti a rozdíly mezi H. G. Schauer a skupinou kolem časopisu Času a dotýká se i Masaryka. V této analýze je práce omezena prvním rokem vydávání Času a nepopisuje další vývoj realistického myšlení. V práci není ani plně vyčerpána otázka odpovědí T. G. Masaryka na Schauerovi otázky, které zodpověděl zejména v *České otázce*.

Téma kontroverzního úvodníku Času je pro mě zajímavé nejen z historického a z části politického a žurnalistického pohledu, ale také z pohledu člověka. Otázka existence české národnosti se v historii otevřela několikrát a dnešní silné globalizační tendence mohou tuto otázku otevřít znovu. Stejně tak jako Schauer můžeme i my dnes Šaldovými slovy najít společnost „rozřezanou těžkými ranami.“

1. Hubert Gordon Schauer

1.1 Dvě životní témata H. G. Schauera

Příčiny Schauerova kritického myšlení, pesimismu a vnitřní rozpolcenosti najdeme už v jeho dětství. Dvě klíčová témata probíhají celým jeho krátkým životem, otázka národní existence a sociální a národohospodářská otázka. Obě témata mají kořeny v jeho původu a dospívání a téma národní existence se mu stalo osudným z hlediska toho, jak na něj česká společnost pohlížela.

H. G. Schauer se narodil roku 1862 v litomyšlském předměstí Zahájí, „nejodlehlejším a nejtišším zákoutí světa.“ Odlehlost jeho domu způsobovala žití svým vlastním životem, „a proto od dětství necítí

Schauer kolektivně, ale čistě individuálně.“¹

Původně byl svěřen do výchovy svému strýci a navštěvoval německou školu v Rudolticích, po strýcově smrti se vrátil domů do Litomyšle, kdy vyrůstal s otcem a nevlastní matkou. Smrt vlastní matky a následně i o 6 let mladšího bratra Antonína, o 10 let mladšího bratra Jana a dvou sester na Hubertovi zanechaly značné následky.

V Litomyšli Hubert začal navštěvovat českou školu, což mu zpočátku způsobovalo velké potíže, protože v té době neuměl příliš česky a litomyšlská škola byla pod státním patronátem, který znamenal mnohem tvrdší režim a zejména pravidelnou školní docházku, na kterou Schauer nebyl zvyklý. Bilingvní prostředí, ve kterém vyrůstal, umožňovalo Schauerovi s nadhledem přecházet české obrozenecké snahy a zaujímat v národních otázkách čistě racionální stanoviska.

Přesto po nástupu na studia práv ve mnohonárodnostní Vídni v roce 1882 vyjadřuje touhu po národním ukotvení a nespokojenost s prostředím Vídně, když v dopise píše: Ve Vídni není národnosti. Snad je tak dobře z ohledů na mnohojazyčné Rakousko, ale mně to působí neúkoj a bolest. Vídeň není kosmopolitická, neboť pravý kosmopolitismus žádá přemožení národního principu z lůna tohoto sama, vyšší stupeň uvědomění; ale Vídeň nikdy neměla nacionalismu, Vídeň je příliš povrchní, lehkomyšlná, z příliš různorodých žvlů slepena, než aby se mohla vzchopiti k nějaké ideji a nadšenosti.“² Přesto se do Vídně ještě v roce 1889 vrátil, když ho v Praze dohonila špatná finanční situace způsobená zánikem České revue, do které Schauer psal. Vrcholem tématu národní existence staly se Schauerovy Naše dvě otázky publikované jako úvodník nově vzniklého časopisu Čas roku 1886.

---

¹ Nejedlý, Zdeněk: *Litomyšl, tisíc let života českého města*, 1954, s. 159

² Schauer, H. G.: *Spisy*, dopis z 8. 9. 1884, 1917, s. 576

Druhým velkým tématem, které prochází jeho životem a tvorbou, jsou sociální problémy litomyšlského předměstí Zahájí, ve kterém vyrůstal. Jednalo se o místo, kde převážně žila chudina a obraz Hubertova dětství byl obrazem pracujících matek a dětí.³ Namísto národních otázek se tak Schauer zabýval spíše otázkami sociálními a hospodářskými. I při pozdějších studiích ve Vídni bydlel na řemeslnickém předměstí, nicméně Vídeň se v 80. letech stávala továrním městem a sociální nouze a sebevražednost tak zde byly mnohem větší než v Litomyšli. Odtud pramení odpor vůči kapitalismu, zrovna tak se ale stavěl proti nově se projevujícím sociálně demokratickým hnutím, výchozím bodem a základem společnosti se pro Schauera stal střední rolník a řemeslník a s tím spojená malovýroba.⁴

Sociální a národohospodářská problematika se objevuje už v gymnaziálním článku Okres litomyšlský ve vzhledě národohospodářském. Později střídavě uveřejňuje články na toto téma v různých českých periodikách, ale více pozornosti mu věnuje až v České revue, kam píše od roku 1889. Pozornost věnuje hlavně vzniku úzké vrstvy vlastníci většinu majetku, zatímco ostatní široké vrstvy jsou nemajetné. Své myšlenky pak plně rozvinul v národohospodářské rubrice Národních listů pod vedením Gustava Eima od roku 1890, kterou od poloviny roku 1891 vedl. „Bylo krutou ironií, že ovoce této rehabilitace Schauerovy v českém politickém světě a v české žurnalistice, resp. publicistice mělo vyměřeno tak krátké trvání vlivem Schauerovi nemoci....“⁵ Schauer byl v Národních listech spokojen, postupem času však psal stále střídavěji. „Bohémský život, který vedl, nešetřil zdraví, a vlastní neopatrností způsobené nachlazení v listopadu

---

³ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 27

⁴ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 30

⁵ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 281

1891, přivodily mu chorobu plicní, k níž snad dědičně inklinoval.“⁶ Paradoxem se stává, že léčení v Tyrolsku mu financoval dr. Julius Grégr, který rozpoutal rozsáhlou kampaň proti Schauerovým *Našim dvěma otázkám*. H. G. Schauer zemřel 26. července 1892 na Horách u České Třebové.

1.2 Naše dvě otázky

Dne 20. prosince vycházejí *Naše dvě otázky* jako úvodník nově vzniklé revue *Čas* pod šifrou G. H. A hned v první větě Schauer začíná ostrou kritikou stavu české politiky: „Co je naší základní vadou: žijeme den ze dne!“ Česká politika dosáhla určitých úspěchů v oblasti jazykové rovnoprávnosti a státoprávního uznání, ale tím se obrozenecký program vyčerpal a nadále chybí jakékoliv konkrétnější programy a cíle. Pokud chce česká politická reprezentace autonomii, měla by se zabývat konkrétními body této samostatnosti, to zejména hospodářskými. Měla by se zaměřit na organizaci domácí výroby, zahraniční styky a možnosti vytvoření hospodářské či celní unie apod. Žádné z těchto konkrétních otázek si ale česká politika neklade a její program je tak úzce spjat pouze s přítomností.

Tím se Schauer dostává k druhému tématu své stati a to je otázka národní a ptá se „Co jest úkolem našeho národa? Máme-li pak určitý cíl a můžeme-li ho dosíci?“ V otázce národní byl Schauer nesmírně ovlivněn Renanem, který národ považuje za duchovní princip, a jeho duše je utvářena jednak společnými vzpomínkami na minulost a jednak shodou v přítomnosti, to znamená chuť žít pospolu a vůle chránit

---

⁶ Hartl, Antonín: *H. G. Schauer, literární studie*, 1913, s. 16

společné dědictví.⁷ Schauer doplňuje tuto koncepci, „jen tam je národ, kde je pevná nepřetržitá souvislost mezi minulostí, přítomností a budoucností, kde existuje skutečný vnitřní zákon rozvoje, kde je jednotný duch a cíl.“ Jestliže národ není schopný svou existencí obohatit celé lidstvo, pak je jeho existence zbytečná, každý národ tedy musí mít nějaký úkol v dějinách lidstva, kterého je schopen docílit. A na tyto otázky ve svém úvodníku Schauer neodpovídá, jsou to otázky pramenící z vnitřní nejistoty Schauera samotného, jeho skepticismus je mnohem hlubší, než byl skepticismus jeho vrstevníků, pramení totiž z jiných podnětů.

A konečně se ve druhé půlce dostává k otázce, která vyvolala největší rozruch, jestli je náš národní fond, to znamená naše historie, literatura, jazyk a celý národní aparát dostatečný, aby nás ochránil před možným přenárodněním, a to Schauer nepovažuje za otázku „akademickou, ale za otázku bytostně naléhavou“. Navrhuje odložit veškeré emotivní pozadí, a tím se liší od většiny osobností své doby, a zamyslet se nad tím, zdali energie, kterou věnujeme boji za věc národní, o niž si nejsme jisti, že je dost hodnotná, by nebyla lépe využita v pozitivní práci ve vědě a v jiných sférách. Pokud náš národní fond, opravdu není tak velký, bylo by lepší, kdybychom se přimknuli k intenzivnějšímu duševnímu životu velkého národa, čímž bychom udělali pro lidstvo víc, než mu můžeme dát svými omezenými národními prostředky. Schauer ale na otázku, zdali je náš národní fond tak velký, aby ztráta národního jazyka a kultury byla pro lidstvo skutečnou etickou škodou, neodpovídá. Odpovědi si nechává na další články a zároveň očekává odpovědi z jiných stran v reakci na úvodník. Těžko ovšem Schauer mohl počítat s bouří, která nastala po zveřejnění prvního čísla.

---

⁷ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 107

Schauerovi *Naše dvě otázky*, nechtěly být v té době slyšeny, protože narušovaly pocit samozřejmosti národní existence. Smysl Schauerovských otázek nebylo možné nahlédnout především proto, že neodpovídaly paradigmatu, v němž se jako v daném a nepochybném česká společnost a česká inteligence pohybovala. Schauer si je naopak vědom nutnosti návratu ke kořenům, ne jako přirozeně daným v minulosti, ale ke kořenům smyslu, jeho vztah k dějinám není samoučelný, je založený v tázání o předpokladech a legitimitě našeho nyní.⁸ V tomto bodě nacházíme vliv Goerga Wilhelma Friedricha Hegela, Schauer je jím v době psaní úvodníku přímo fascinován, a to zejména ve své počáteční tvorbě. Ve stati *O povaze myšlenkové krize* naší doby Hegela staví dokonce na vrchol vývoje filozofie (doplnit ze Schauera) A byl to právě Hegel, kdo dával Schauerovi optimistickou vizi budoucnosti. „Tam kde je jádrem všeho idea a vše, vždy a všude děje se rozumem a v nezvratném směru pokroku, nezbývá místa pro nářek.“⁹ Schauer byl opojen mocí a úkolem rozumu, jestliže by se český národ měl přimknout k národu s intenzivnějším duchovním a kulturním životem, pak by to nebyla ztráta pro lidstvo, protože to se ubírá svým směrem k nejlepšímu možnému cíli. Svůj vnitřní pesimismus, nedůvěru v dostatečnou českou způsobilost, tak Schauer vyvažuje vírou v zákonitý proces dějin, který má vždy vzestupný trend. Přestože tedy Schauer znal Schopenhauerovu filozofii a uvědomoval si krizové jevy soudobé společnosti, nesouhlasil s jeho navrhovaným řešením. Schauer historický proces chápe jako přerušovanou kontinuitu, v níž se projevuje jistá zákonitost.¹⁰ Současnou dobu tak Schauer považoval jen za přechodné stádium, z tohoto hlediska nemusel lpět na zachování

---

⁸ Pešková, Jaroslava: *Vědomí v dějinách*, 1998, s. 30

⁹ Tretera, Ivo: *Filozofické aspekty Schauerova díla*, 1994, s. 87

¹⁰ Zumr, Josef: *K Schauerově filozofii českých dějin*, 1994, s. 100

českého národního fondu. České dějiny jsou součástí dějin lidstva a mají tak význam jen v jeho kontextu, ale to už narážíme na pozdější články Schauerovy tvorby.

Interpretací Schauerova textu nalezneme několik, od programového skepticismu, který neměl ambice přenárodnění, až po interpretace, které díky Schauerově bilingvistu možnost přenárodnění chápaly reálně. Nicméně není možné vysvětlit Schauerův skepticismus jen z hlediska jednoho článku. Ze samotné stati nelze zodpovědět, jestli Schauer měl v sobě odpovědi na otázky, které si položil. Posoudit Schauerovy úvahy můžeme jen v kontextu s ostatními texty, které napsal, ať už se jednalo o dopisy psané přátelům nebo o další studie věnující se různým tématům.

Podkladem pro interpretaci úvodníku jsou dva dopisy, které Schauer psal svému příteli Hubáčkovi. První dopis píše 18. září 1884 jako 24-letý z Vídně a líčí zde duševní stav, z něhož se zrodila národní skepse. Schauer se cítí jako „hamletovská bytost“, která z filozofických důvodů překračuje národnostní principy, protože svádí boj mezi citem a rozumem, mezi touhou a logikou. Ačkoliv touží po přimknutí se k nějaké národnosti, necítí sounáležitost s žádným národem. Tento skepticismus přesto nemůžeme označit za nihilismus, za který byl později označen kritikou. Druhý dopis je už psaný krátce před úvodníkem Času, 7. listopadu 1886, kde Schauer pronáší možná klíčovou větu k celému pochopení jeho skepticismu. „Složitým a bolestným pochodem myšlenkovým došel jsem přesvědčení, že v tom či ono národě- řekněme hned v českém- nemohu určení svému dostáti, nemohu se rozvinouti volně, nemohu působiti do dálky a do všech tří rozměrů prostorových. Zároveň nabudu přesvědčení, že však určení své lépe vyplním v národě jiném, např. zrovna německém, že jen tam je potřebné prostředí pro mě, jako člověka, vědce atd.“ a na závěr dodává:

„individuum má právo samo nad svými životními interesy se rozhodovati, a žádná anonymní moc, politická strana, „národ“ atd. mu v tom nesmí brániti.“¹¹

Chceme-li pochopit Schauerův hluboce skeptický úvodník, musíme jít až k jádru samotného pesimismu, který Schauer prožíval. Pesimismus můžeme označit za jev doprovázející konec 19. století, v západní Evropě se v literatuře i filozofii projevil dříve než ve středoevropském prostoru a konkrétně v českých zemích a Schauer se tak naplněn tímto pocitem objevil v Praze v podstatě sám, než přišla generace České moderny. Cítil přerod staré doby v novou a jeho dobu označil za přechodnou. Ve svém článku *O pessimismu* z roku 1889 podává vysvětlení pojmu a svých vnitřních pocitů sám. Zdrojů pesimismu může být několik, především si všímáme, že stará doba je dožita a nová zatím nepřišla, hospodářské a sociální problémy dostoupily vrcholu a společnost se dělí na úzkou vrstvu vlastníků převážnou část jmění a na široké vrstvy nemajetných a nakonec je tu neukojená touha po ideálu. „My v duši nosíme vědomí o něčem vyšším, vznešeném, a máme neodolatelnou touhu po něm; zároveň však náš duch ustrojen je tak, že neposkytuje nám ústrojí, kterým bychom tomuto ideálu přiblížiti se mohli.“¹² Takový pesimismus je o to hlubší, je-li spojen s přirozenou melancholií a životními zkušenostmi. Schauer tak sám odkrývá příčiny svého pesimismu. Přesto věří, že tato doba je přechodná a bude překonána svobodnou vůlí jednotlivců v zákonitém dějinném vývoji. Schauerův optimismus je ale do značné míry vykonstruovaný, jestliže soudobý stav je pro něj neúnosný, hledá východiska v době budoucí, jeho srdce však trpí „těžkou chorobou pesimismu.“ Celý svůj život Schauer zápasí, aby překonal pesimismus

---

¹¹ Schauer, Hubert G.: *Dopis ze 7. 11. 1886*, in Spisy, 1917, s. 580

¹² Schauer, Hubert G.: *O pessimismu*, in Spisy, 1917, s. 580

náboženský, národní i životní, jeho umělý optimismus „však jest pouze produktem intelektu“ a marně se ho „snaží vštípati i své citové a volní bytosti.“¹³

Český provincialismus a zakořeněnost národních otázek ve všech stránkách české společnosti, neumožňovala Schauerovi plně rozvinout svůj talent, který byl obrácený ke kosmopolitní společnosti. V polovině osmdesátých let společnost ještě nebyla tak vyzrálá, aby přijala překročení národních otázek tak, jak tomu bylo na samém sklonku 19. století. Reakce, která následovala po vydání článku, byla reakcí plně odpovídající stavu české společnosti let osmdesátých.

2. Doba Schauerova

Doba 80. let, ve které se Hubert Gordon Schauer zapojil do společenského dění je dobou, kdy na jedné straně stabilita a rostoucí úroveň sociálního života dosahují v Evropě vrcholu, na druhé straně se začínají projevovat první symptomy krize, která v příštích stoletích zachvátí všechny složky sociálního života a posléze strhne lidstvo do válečných katastrof.¹⁴ Pro zkoumání sporu, který vznikl po vydání úvodníku Času- Našich dvou otázek, je důležité analyzovat politické, kulturní a žurnalistické aspekty. Protože bouře, která na začátku roku 1887 vypukla, se týkala všech tří směrů české společnosti. Ne jinak tomu bylo i v předcházejícím boji o Rukopisy, který měl ještě dlouhou dohru, z vědeckých otázek se staly otázky kulturní, politické a především žurnalistické.

---

¹³ Hartl, Antonín: *H. G. Schauer, literární studie*, 1913, s. 21

¹⁴ Šolle, Zdeněk: *Století české politiky*, 1998, s. 72

2.1 Politická situace

V říjnu 1879 se čeští poslanci po pasivní rezistenci vracejí do říšského sněmu v podstatě jako poražení, pasivní rezistence nepřinesla očekávané zisky. Dílčími výsledky, které se po návratu do aktivní politiky povedlo prosadit, byla Stremayrova jazyková nařízení z dubna 1880 a zlomení hegemonie německých liberálů a ústavověrné aristokracie v českém zemském sněmu ve volbách roku 1883. Přesto se nejednalo o jednoznačné úspěchy, Stremayrova jazyková nařízení v podstatě jen kodifikovala již stávající stav a neuznávala rovnoprávnost češtiny ve vnitřním úřadování, což bylo důvodem, že je česká publicistika nepřijala pozitivně.¹⁵ Český obrozenecký program byl v té době u konce, politická reprezentace byla v krizi, staročeský proud byl vyčerpaný, zatímco mladočeši nebyli skutečnou alternativou, ale pouze „nedůslednějšími a konfůznějšími staročechy.“ V tomto případě se však nejednalo o žádnou českou zvláštnost, reprezentace se v 80. letech dostávala do krize, to samo o sobě nebyla žádná česká zvláštnost, protože v posledních desetiletích 19. století se začínají postupně měnit poměry uvnitř jednotlivých národních společností v celé západní a střední Evropě.¹⁶ Staré hodnoty se ocitají v krizi nejen v českých zemích, čím více se v moderní industriální etapě budou masy sociálně emancipovat a politicky angažovat, tím větší mají význam vůdcové a státníci, kteří tyto masy vedou a orientují a nejprozíravější z těchto vůdčích osobností se snaží o překonání kritického bodu a nastavení nových politických hodnot a v nové době nových a adekvátních cílů.¹⁷

To, čím se česká situace lišila, byla nepřipravenost na střídání

---

¹⁵ Urban, Otto: *K otázkám duchovní a politické plurality na sklonku 19. století*, 1994, s. 21

¹⁶ Šolle, Zdeněk: *Julius Grégr a Mladočeši*, 1997, s. 171

¹⁷ Šolle, Zdeněk: *Julius Grégr a Mladočeši*, 1997, s. 171

politických garnitur. Proti provládní politice staročeků, která podporovala vládu i tehdy, obracela-li se proti zájmům českých poslanců, jako tomu bylo například u Gautschových ordonancí, se stavěla mladočeská strana, která byla zvyklá pracovat pouze v opozici a také nepřinášela konstruktivní východiska ze současné situace. Kromě toho liberalismus mladočeků byl velice mělký. F. V. Krejčí označil za kardinální slabost mladočeské politiky „nedostatek zřetele k práci kulturní, její úzké omezování na politiku. Ve všech důležitých otázkách lidských spokojila se strana s vlažným, nic nepravícím liberalismem, s literaturou měla styky jen řídké, s hlubší vědeckou prací i politickou a sociální žádné. I v tom byl Julius Grégr typickým představitelem tohoto útvaru.“¹⁸

To je stav české politiky 80. let, který se Schauerovi zdál žalostný, trnem v oku mu byla především nepřipravenost politického programu, který nebyl ani z části postaven na konkrétních požadavcích, kritika mladočeského liberalismu se pak projevuje v mnoha číslech Času.

2.2 Česká univerzita a kulturní rozmach

Velkým úspěchem bylo zřízení české univerzity, už během let 1864- 1880 vzrostl počet českých profesorů ze dvou na dvacet, v roce 1882 došlo k rozdělení Karlo- Ferdinandovi univerzity na německou a českou část. V tomto roce byla však výuka zahájena pouze na filozofické a právnické fakultě, v roce 1883 došlo k zahájení výuky na české lékařské fakultě, fakulta bohoslovecká byla prozatím stále jen německá. Ačkoliv se jednalo o velký úspěch, nebylo v mediích

---

¹⁸ Krejčí, F. V.: *Konec století, Výbor z paměti*, 1954, s. 205

v příštích letech jednoznačně pozitivně hodnoceno, příkladem je konstatování Jana Herbana z února 1887. „O vědeckém nadání svět náš nepochybuje, ale vidí, že nedosti dovedeme pracovati pro sebe (...) a zůstaneme-li bez Akademie, s jednou technikou a jednou (ještě k tomu kusou) universitou, ani ji míti brzo nebudeme. Vždyť po dosti dlouhém trvání naší techniky a po 4-letém trvání university, studentů nedostává se ani příručních českých knih.“¹⁹

I přes tyto nedostatky nová česká univerzita přinesla iniciativu k řešení problémů spojených s českou společností. Nejednalo se pouze o vědecké problémy, ale i problémy filozofické a společenské. Tribunou této nově vzniklé skupiny, kterou nespojoval určitý filozofický nebo politický směr, jako spíše metodologický základ v ekonomii, historii, filozofii i jiných oblastech postavený na vědeckém pozitivismu a realismu, byl časopis *Atheneum*, kde nová inteligence zveřejňovala své názory a požadavky. Původně vědecký pozitivismus a realismus se díky kontaktu se společností měnil v politický. Jestliže filologie a historie prohlubovala svůj výzkum a přinášela kritické poznatky, Masarykova filozofie šla spíše výchovným než vědeckým směrem a zveřejnila svůj program i své úkoly, „stykem se současnými problémy života změnila se po výtce v sociologii, až konečně přešla v politickou stranu.“²⁰

Časopis *Athenaeum* se zabýval spíše vědeckými problémy, chyběl zde list, na jehož stránkách by se mohly formulovat politické názory a kritika. Tímto periodikem se stal *Čas*, který vznikl ze zápasu o „všecku politickou a sociální organizaci. Mladí lidé pocítili, že dosavadní život v českém národě trvat nesmí, nemáme-li se udusit v úctě k autoritám a ve vlastní hlouposti. Pokročilejší inteligenci se zejména přičila

---

¹⁹ Herben, Jan: Nové pokolení, *Čas*, Vol. 1, No. 5, s. 1

²⁰ Urban, Otto: *Kapitalismus a česká společnost*, 1982, s. 191

nadvláda, vlastně hrůzovláda žurnalistiky.“²¹ Čas vzniklý v prosinci 1886 měl díky politickým otázkám širší základnu čtenářů.

Výrazné změny přicházejí i v oblasti kulturní a filozofické, na jedné straně vedou k nespornému rozmachu českého národního života, na druhou stranu stále častěji se projevuje vědomí krize. Pocity národního uspokojení může přinést stavba Národního divadla 1881 a s ním spojená nová generace umělců, je dobudováno Národní muzeum a svoji činnost zahajuje Česká akademie věd a umění. Následná etapa, často nazývána jako fin de siècle, je spojena s přehodnocováním starých hodnot a má kořeny v osmdesátých letech. V českém prostředí je kritické ovzduší nejvíce spjato s Českou modernou a jejím programovým prohlášením Manifestem České moderny, který sice vyšel až v roce 1895, ale pocity krize nalézáme u některých osobností už v 80. letech, jednou z nich je Hubert Gordon Schauer. Generace moderny na něj v mnoha směrech navazuje, pocity skepse jsou Sovovi, Březinovi, Macharovi stejně blízké jako Schauerovi. A ani on nebyl první, kdo si kritické otázky podobného typu pokládal, byly položeny několikrát dříve, pokládal si je Havlíček, i Arbes v *Kandidátech existence* vznášely obdobné dotazy v roce 1878, ale doba nebyla tak napjatá.²²

2.3 Stav české žurnalistiky a vznik časopisu Čas

Od 60. let 19. století dochází k pozvolné liberalizaci tisku, proměňují se i samotné představy vydavatelů a novinářů o vlastním

---

²¹ Herben, Jan: *Kniha vzpomínek*, 1936, s. 180

²² Doubek, Vratislav: *T. G. Masaryk a česká a slovanská politika 1882-1910*, 1999, s. 46

poslání. Periodický tisk pak pomáhá zvyšovat zájem o věci veřejné, zájem čtenářstva naopak formuje zaměření periodického tisku. Noviny se stávají společensky integrujícím médiem, ale také médiem dezintegrovaným původní ustálené stereotypy komunikace. Noviny za určitých podmínek začínají konkurovat náboženskému kázání a novináři jako sociální skupina postupně získávají komunikační monopol v hlavní úloze tvorby veřejného mínění.²³

V české žurnalistice účinkovalo několik schopných osobností, které svým vlivem nebo penězi mohly v mezích zákona ovládnout většinu z mediálního prostoru, vnuknout mu své pojetí práce s informacemi a jejich šíření prostřednictvím periodického tisku.²⁴ Jednou z takových osobností byl dr. Julius Grégr, který přebíral Národní listy s deficitem 8000 zlatých, po spojení s Hlasem v roce 1866 se Národní listy dostaly do plusových čísel a rok později činil zisk NL 15 352 zlatých. Národní listy získaly velice rychle svoje čtenáře, už jejich první ročník získal větší počet odběratelů než všechny české noviny vycházející dříve nebo současně s tímto listem. Od 70. let rovněž český tisk začíná převyšovat počet německého tisku. Převážnou většinu tisku té doby tvoří tisk opoziční, který byl na veřejnosti i nejoblíbenější. Počáteční tendence českého tisku byla převážně národní, to se projevovalo i v názvu periodik, 24 krát se objevuje v názvu slovo Náš, které se oproti tomu v německém tisku vůbec neobjevuje, 16 krát Slovan nebo slovanský, 15 krát Národní, 12 krát Volnost nebo Volné, 9 krát Pravda, 7 krát Obrana.²⁵

V grégrovském období dochází k výraznému posílení tisku jako výrazu politické diferenciaci české společnosti. To nepochybně

---

²³ Sekera, Martin: *Podíl Grégrů na rozvoji novinářství a politické publicistiky*, 1997, s. 37

²⁴ Dějiny českého novinářství, 2002, s. 12

²⁵ František, Roubík: *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*, s. 268

ovlivňovalo podobu českého novinářství a zdůraznilo jeho politizaci a tendenci k názorovému vyhraňování, jakož i velmi těsné sepětí jednotlivých titulů s konkrétními politickými stranami.²⁶ Tato skutečnost se projevila během rukopisných bojů i v následném boji vyvolaném úvodníkem *Naše dvě otázky*. Původně čistě vědecká diskuze se stává politickým tématem díky snaze výrazných českých novinářů, jako byl dr. Julius Grégr. Už jeho postavení za obranu Rukopisů bylo pro mnohé novináře a politiky překvapivé „nepředpokládalo se, že Národní listy se zúčastní boje z několika důvodů, předně proto, že redaktoři stáli při Šemberovi²⁷, když prohlásil za padělek Libušin soud i rukopis Královédvorský“, dále smýšlení většiny redaktorů stálo na straně kritiky Rukopisů v čele s Gustavem Eimem a za třetí redakce Národních listů zdaleka nestála proti těm autoritám, které se postavily do čela „věřících“, tedy proti Kvíčalovi, Jirečkovi, Ottovi, Tomkovi a dalším.²⁸ Grégr tedy začal hájit pravost Rukopisů, ačkoliv se nikdy nezabýval staročeštinou ani historií. Pro něj už to totiž nebyla otázka vědecká ale otázka politická a žurnalistická.

Z jedné strany to mohlo být způsobeno novou ekonomickou podstatou novin, byl to právě Grégr, jenž učinil z Národních listů plně prosperující noviny, které posouvaly českou žurnalistiku vpřed v technické oblasti, k pokroku docházelo v typografické oblasti i v oblasti distribuce, prodeje novin a inzertních reklam. Ačkoliv jim Čas tuto funkci vytýkal, v pozdějších vydáních už reklamy zveřejňuje také. Politická funkce novin spojená se stranicstvím se tedy dostává do konkurence s novou ekonomickou podstatou novin. Vynález rotačního tisku umožnil zvýšit rychlost výroby a počet výtisků jednoho vydání a

---

²⁶ Dějiny českého novinářství, 2002, s. 12

²⁷ Alois Vojtěch Šembera, filolog, jenž jako jeden z prvních rozpoutal boj u Rukopisy, když popřel jejich pravost.

²⁸ Herben, Jan: *Kniha vzpomínek*, 1936, s. 66

zasáhnout tak širší skupinu příjemců, ale rotačky byly drahé a tiskárny je mohly koupit jen v případě, že vydavatelé listů mohli zaplatit zvýšené náklady na papír a tisk, vydavatelé tedy museli oslovit větší počet čtenářů, což vedlo k přizpůsobování obsahu i formy novin širší veřejnosti.²⁹

Z druhé strany zahajoval Julius Grégr boj proti nově přicházející generaci spojené s českou univerzitou, která nebyla mladočeská ani staročeská, ačkoliv se v začátcích musela k nějaké politické straně připojit. V rukopisném boji i následném sporu o *Naše dvě otázky* se projevila nová funkce novin, novináři se stali novou sociální skupinou, která byla schopna formovat veřejné mínění a na konci 19. století měla na tvorbu veřejného mínění monopol. S přicházející politickou a sociální diferenciací a vznikem nových politických a myšlenkových směrů se do střetu dostávaly dvě tendence. Na jedné straně tlačil imperativ ekonomického přežití vydavatele k trivializaci obsahu titulů vydávaných ve vysokých nákladech, jako byly například Národní listy, na druhé straně se v některých literárních časopisech a kritických revue odrazila snaha o intelektualizaci české žurnalistiky.³⁰ To byl nejprve Čas, poté Naše doba, to vše ale probíhalo při zachování politického zaměření listů jako jejich základního rozlišujícího znaku.

První číslo Času vychází 20. prosince 1886, jehož šéfredaktorem je Jan Herben, když se kvůli svému angažování v rukopisném boji rozešel s Juliem Grégrem a jeho Národními listy. Politicky se jednalo o časopis realistické skupiny a byl často spojován, někdy až nad míru, se jménem T. G. Masaryka. Jan Herben připouští, že časopis byl masarykovským do té míry, že se snažil kráčet jeho duchovním směrem, finančně však nebyl Masarykem sponzorován. S *Našimi dvěma otázkami*

---

²⁹ Dějiny českého novinářství, 2002, s. 12

³⁰ Dějiny českého novinářství, 2002, s. 13

ani s celým obsahem prvního čísla Času Masaryk spokojený nebyl. Nezdálo se mu, že by články vyjadřovaly jasný směr a cíle časopisu. Čas však nevznikal s jasným programem, ten se vyvíjel až v průběhu dalších měsíců. „Nevěděli jsme, kde a jaký cílem boj náš skončí, neznali jsme a neměli jsme pozitivního programu jasného, nýbrž jen vědomí, že tento nynější stav je nesnesitelný. Měli jsme jen tušení, že se musíme dopracovat něčeho lepšího.“³¹

3. Spor o Naše dvě otázky

Boj, který se rozpoutal po vydání úvodníku Našich dvou otázek, nelze posuzovat jako izolovaný spor, protože byl ovlivněn dobovou atmosférou a zejména byl částečně vyvolán reakcí na spor o Rukopisy, který byl znovu otevřen Gebauerovým článkem z února roku 1886. „Byla to víceméně náhoda, že rukopisy Zelenohorský a Královédvorský a ne něco jiného způsobilo výbuch. Mohla to být i jiná otázka vědecká-bouře zajisté roku 1886 visela ve vzduchu, o čem vydává svědectví celý kritický směr Athenaea. Rukopisný boj to byl tedy, jenž způsobil rozvrat starých poměrů.“³² Podle Jana Herbena, redaktora Času, vědecká krize přinesla vítězství mladé generaci v momentě, kdy zástupci staré vědecké školy, jako byl Tomek, Hattala, Kvíčala nebo Čelakovský neměli vědecké odpovědi na kritické a plně relevantní argumenty a učinili tak z vědecké otázky otázku vlastenecko-žurnální a další obranu vědeckého sporu přenechali dennímu tisku. A byl to právě Herben, který byl díky kritickému pohledu na pravost Rukopisů propuštěn z Národních listů. Schauer se k zápasu o pravost Rukopisů stavěl lhostejně, „český

---

³¹ Herben, Jan: *Kniha vzpomínek*, 1936, s. 277

³² Herben, Jan: *Kniha vzpomínek*, 1936, s. 179

život jevil se mu malicherný³³ a v tomto tématu se pak výrazně rozcházel i s Masarykem.

První útoky na *Naše dvě otázky* přicházejí v lednu 1887 z regionálních mladočeských listů, jako byly Kolínské listy nebo Kutnohorské listy (Čáslavan), a následují další. Nicméně bouře okolo *Našich dvou otázek* propuká až v momentě, kdy začínají reagovat Národní listy a to poměrně pozdě 19. února 1887 článkem z pera Ferdinanda Schulze s názvem *Filozofové samovraždy*. Další články ze sedmidílné série psal už sám Julius Grégr.

Naše dvě otázky vyšly podepsané pouze zkratkou H. G., odpůrci mladé univerzitní generace nehledali autora, automaticky za něj byl považován T. G. Masaryk. Pro argumentaci, že první reakce na *Naše dvě otázky* byly spíše útokem na Masaryka, než skutečnou polemikou s úvodníkem Času, svědčí fakt, že první článek ze série věnovaných polemice s Časem v Národních listech vyšel až 19. února 1887, ačkoliv vydání nového čísla Času bylo oznámeno v Národních listech i s jeho obsahem už 21. prosince 1886. Sám název série článků *Filozofové samovraždy* odkazuje na Masarykovu habilitační práci *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart (Sebevražda jako masový sociální jev současnosti)*. H. G. Schauer navíc v té době již publikoval i svou další stať *O povaze naší myšlenkové krize*, která vycházela od prvního čísla a její poslední část byla otištěna 20. března 1887, tedy v době, kdy kampaň kolem *Našich dvou otázek* byla už v plném proudu.³⁴

Masaryk však ke kontroverznímu úvodníku nezaujal pozitivní stanovisko, na přípravě prvního čísla si nijak nepodílel a jeho obsahem

---

³³ Herben, Jan: *Knihy vzpomínek*, 1936, s. 278

³⁴ Opat, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893: příspěvek k životopisu* (<http://kix.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/dokument/opat-01.htm>)

byl zklamán. Možnost přiklonit se ke kulturně vyspělejšímu německému národu byla pro Masaryka nemyslitelná, a tento názor sdělil osobně i Herbenovi, úvodník se mu jevil „nevhodný a dost povrchní“.³⁵ Prameny se zde rozcházejí, zatímco Herben uvádí, že s Jaroslavem Vlčkem navštívili sami Masaryka, Masaryk v *Hovorech s T. G. Masarykem* vzpomíná: „hned ráno jsem se sebral a šel jsem za to Herbenovi vycinkat.“³⁶ Přesto na první článek *Filozofů samovraždy* zareagoval, jeho článek vyšel v Čase anonymně pod názvem *Vlastenecká policie* 5. března 1887, následovaly i další stati *Vlastenecká policie v soudní síni*, *Opět vlastenecká policie* a *Vlastenecká policie filozofuje*, všechny se věnují kritice české politické situace a stavu české žurnalistiky.

Schauer sice nikdy autorství článku nepopřel, zároveň se k němu však dlouhou dobu nepřiznal, učinil tak až 7. března v 10. čísle Času roku 1891, zde se také přiznal, že během dalších let psal i do Hlasu národa, německé Politik i Česká politiky a za článek převzal plnou zodpovědnost. O Schauerově nezaujatém postoji k celé vypjaté situaci na začátku roku 1887 svědčí dopis psaný Hubáčkovi „vedle maškarády bálové zabíral jsem se též maškarádou literární, a ta se zvláště za poslední týden utvářela velmi zajímavě.“³⁷ Zatímco v Praze vypukla válka mezi novým realistickým Časem a mladočeskými Národními listy, Schauer v tuto dobu psal do staročeského listu Maxe Švabinského Roudnické listy, ke kterému měl velice blízko i díky svému konzervativnímu pohledu na politiku. Všechny emotivní reakce Schauera utvrzovaly v předpokladu, že česká společnost té doby není dostatečně vyspělá na to, aby se v ní individuum mohlo svobodně vyvíjet jako lidská bytost a ne jako bytost spoutaná s přináležitostí k

---

³⁵ Herben, Jan: *Kníha vzpomínek*, 1936, s. 274

³⁶ Čapek, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*, 1938, s. 98

³⁷ Schauer, H. G.: *Spisy*, dopis z 8. 9. 1884, 1917, s. 583

určitému národu.

Na rozdíl od prvního článku, jehož autorem byl Ferdinand Schulz, v dalších statích *Filosofů samovraždy* najdeme už konstruktivnější kritiku Julia Grégra, která směřuje především k samotnému typu otázek tak, jak je Schauer položil. Grégr upozorňuje, že právě ten skeptický tón otázek je v daném těžkém politickém stavu nevhodný a jejich vyznění totiž samo vybízí k negativní odpovědi. Jediný konstruktivní argument je v článku doplněn řadou emotivních apelů na čtenáře. To, co Schauera odlišovalo od Julia Grégra, nebyla nějaká jiná definice národa nebo poslání národní kultury, rozdíl byl v nazírání na tehdejší české poměry. U Schauera plně převažovala racionální složka, kterou hodnotil stav české společnosti a národní fond, u Grégra převládala složka emotivní.³⁸

Stranou nezůstaly ani ostatní listy, některé z nich však reagovaly spíše z důvodu nutnosti. Taková byla pozice především staročeského Hlasu národa a jeho článku *Nevlastenecká agitace*, kterému daly podnět pro ohrazení proti *Našim dvěma otázkám* až Národní listy svým článkem z 27. února, následovala Politik, ve stejné době publikoval článek brněnský deník Moravská orlice, 1. března se ozval brněnský Hlas a dále regionální listy jako Svornost, Jizeran, Lučan, Opavský týdeník, Krakonoš a mnoho dalších. Staročeská pozice k celé situaci byla spíše ostýchavá, na jedné straně byli nuceni se přidat ke kritickým pohledům na *Naše dvě otázky*, se kterými z pozice silně zakořeněného nacionalismu nemohli souhlasit, na druhou stranu se stále museli vymezovat proti Národním listům. A tak spíše než konkrétní kritika úvodníku Času vyšlo v článku *Nevlastenecká agitace* varování před mladou kritickou generací, která by mohla zpochybnit víru a „vše co

---

³⁸ Opat Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893: příspěvek k životopisu* (<http://kix.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/dokument/opat-01.htm>)

náš národ mráкотného spánku vyburcovalo a opět v řadu národův živých, o svůj zvláštní byt a duševní i hmotné potřeby pečujícího postavilo.“³⁹ *Naše dvě otázky* nezůstaly ani mimo českou beletrii, v deníku *Zlatá Praha* byla otištěna báseň Adolfa Heyduka *Zákopníkům přenárodnění*, reagoval i J. V. Frič v *Národních listech* básní *Českým Tomášům* a pozadu nezůstala ani Eliška Krásnohorská, která ve *Zlaté Praze* publikovala šestidílný cyklus básní *Českému dávnověku*.

Novinářské polemiky se táhly s menšími odmlkami až do konce roku 1890, kdy po neúspěšných pokusech vstoupit ke staročechům, vstoupili realisté do Národní strany svobodomyšlné.

4. „Časovská“ dezinterpretace úvodníku

Hubert Gordon Schauer byl spojován s kruhem nových osobností kolem časopisu *Čas*, přestože s nimi příliš společného neměl. Jan Herben ani celá redakce se od našich dvou otázek nedistancovala, v následujících letech se k nim v *Čase* jednotliví redaktori vraceli a pokoušeli se je znovu interpretovat. Než šel článek do tisku, byl Ferdinandem Joklem a Janem Herbenem upraven, ale původní Schauerova stať se nedochovala, takže není možné zjistit rozsah úprav redakce. Z Herbenových pamětí je možné vyvodit, že původní text byl ještě více otevřen přenárodnění a skeptickým pohledem na velikost „národní fondu“. „Vycítili jsme tento osten z článku snadno a ve schůzi Maffie vyškrtali jsme jeho stopy, takže jsme se neobávali, že by někdo poznal původní podezřelé, nám ovšem nesympatické obraty.“⁴⁰ Ačkoliv Schauer preferoval „říznou a stručnou“ odpověď na reakci *Národních*

³⁹ Nevlastenecká agitace, *Hlas Národa*, 22. 2. 1887

⁴⁰ Herben, Jan: *Knihá vzpomínek*, 1936, s. 283

listů a ostatních periodik, Herbenovi bylo jasné, že je nutná obsáhlá odpověď, kterou v následujících číslech Času podal. Pro Čas interpretace *Našich dvou otázek* v podstatě znamenala dobrou příležitost rozvinout svůj vlastní program.

Přináležitost Schauera ke skupině okolo Času nebyla názorová, a ani ho s touto skupinou nespojoval žádný bližší vztah. Prostředkujícím poutem, které je na krátký čas svedlo dohromady, byla především úcta k T. G. Masarykovi, na jehož doporučení se Schauer k práci v Čase dostal. Herben celou spolupráci se Schauerem ve své *Knize vzpomínek* líčí větou: „Jen jednou dostala se ozvěna jeho nitra jako náš hlas na veřejnosti (Naše dvě otázky), to však pouze pro ony zasvěcence, kteří pod prázdnými místy vyciřovali jeho ducha.“⁴¹

Schauerova pozice se lišila od skupiny „Maffie“ v oblasti politické, národní i filozofické. Pokud „Maffie“ chtěla úvodník přijmout a přijala za svůj, musela ho nejprve dezinterpretovat. Částečně toho bylo docíleno původní úpravou textu, která zbavila text výraznějšího přemítání o přenárodnění. Částečně byla pozice Času konkretizována v člancích, které vyšly zejména v prvním roce vydávání periodika. První na stránkách Času reagoval Masaryk, ačkoliv sám Herbenovi sdělil, že s článkem nesouhlasí, musel se ujmout jeho obrany, protože kritika reagovala na něj. Masaryk byl nucen přijmout *Naše dvě otázky* za své a ohradil se proti kritickému článku Ferdinanda Schulze v sérii článků *Vlastenecká policie*, učinil tak anonymně. *Naše dvě otázky* obhajoval bez jakýchkoliv výhrad, i když jejich text neodpovídal jeho představám. Kategoricky odmítal názor, že článek hlásá přenárodnění, i když si byl vědom Schauerovi nadnárodnosti a vnitřní rozpolcenosti. Otázka, zda bychom se nemohli přimknout „k intenzivnímu a extenzivnímu

---

⁴¹ Herben, Jan: *Knih vzpomínek*, 1936, s. 290

duševnímu životu velikého národa a pro lidstvo i sebe více učiniti, nežli můžeme svými omezenými prostředky“, kterou Schauer položil, byla Masarykem interpretována jako pouhá krajní možnost, i když pro Schauera to krajní možnost zdaleka nebyla. Masarykovu *Českou otázkou* pak můžeme do jisté míry považovat za rozpracování schauerovských otázek.

Už v druhém čísle Času vyšel první z třídílné série článků s názvem *Z mravní patologie české společnosti*, jejichž autorem byl Ferdinand Jokl, kterému kritický tón *Našich dvou otázek* nebyl zcela proti mysli. Jeho kritika směřuje v článku *Z mravní patologie naší společnosti* k morálnímu stavu, ve kterém se český národ nachází, „protože si nepovídáme pravdy, uvádíme se v omyl při minulosti a v přeceňování sil pro přítomnost.“⁴² Poslední ze série statí se věnuje rukopisnému sporu a postavení autorit v českém prostředí. Politické autority by neměly překážet volné diskuzi ve sporných tématech, tak jak se tomu děje v rukopisném boji. Silné postavení politických vůdců v české společnosti zamezuje tvorbě veřejného mínění a ústí v politickou nevyzrálou. Z toho pohledu se dá říci, že *Naše dvě otázky* pomohly otevřít Času směr prosazování kritické národní sebereflexe.⁴³ Interpretaci úvodníku najdeme i ve stati Augusta Seydlera s názvem *Náš pessimismus*, který reaguje na výtky Národních listů o pesimismu „Maffie“. Téma pesimismu je jedním z klíčových pro pochopení Schauera a zejména hledáme-li kořeny, ze kterých tento životní pocit vznikl. „Mimořádně řečeno, nevzniká tento pessimismus nikdy v bahně pohodlného epikureismu, spíše se rodí z citu chorobně přepjatého, z vroucí lásky k ideálu, spojené s přesvědčením o jeho

---

⁴² Jokl, Ferdinand: *Z mravní patologie-II.*, Čas, Vol. 1 (1887), No. 3, s. 8

⁴³ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 127

nedostižnosti.“⁴⁴ A to je právě životní pocit Schauera. V jeho filozofii je tento koncept v první fázi tvorby spojen s Hegelem, kterého později opouští. Pessimismus konce 19. století patří k přechodu k modernitě a vyplývá z pocitu určité diskontinuity dějinného vývoje této přechodné doby, aby byl pesimismus překonán, musí být po hegelovském vzoru obnoveno vědomí, že je člověk nadán svobodnou vůlí, která ho povede zákonitým dějinným procesem se vzestupným trendem. V článku *O pesimismu* uveřejněném v České revue roku 1889 Schauer vystihuje původ pesimismu, který přináší nová doba a totiž, že pesimismus se objevuje vždy tam, kde starý svět je vyčerpán a přichází nová doba. „To co tak rádo a hrdě se nazývá „moderní společnosti“, není ještě ustaveno na zcela nových, svých základech, nýbrž vleče s sebou ještě mnohé trosky dřevní organizace, s nimiž si neví rady.“⁴⁵ Schauer celý svůj život kolísá mezi pesimismem přítomnosti a optimismem spojeným s širším kontextem vývoje lidstva.

Ačkoliv Seydler do jisté míry osvětluje Schauerovo pesimistické cítění, distancuje se od takového myšlení. „My, kteří nejsme pessimisty, pojednáváme v „Čase“ o otázkách, jež s pessimismem nebo s optimismem málo souvisejí, ač má-li se již o nějakém -ismu mluvit, my jsme optimisté.“ „Maffie“ si uvědomovala nedostatky české společnosti, uvědomovala si opozdilost vůči západní Evropě, ale žádné hlubší pocity skepse nepociťuje.

Nelze upřít, že Schauera s novou generací realistů spojoval jistý skepticismus v národní i politické otázce. Nicméně rozdily se projeví zejména v možnosti přenárodnění. Zatímco Schauer sváděl vnitřní boj o svou vlastní národnost, o svou vlastní identitu, a s tím pak souvisela možná otázka přenárodnění, pro „Maffii“ o přenárodnění nemohla být

---

⁴⁴ Seydler, August: *Náš pessimismus*, Čas, Vol. 1 (1887), No. 7, s. 5

⁴⁵ Schauer, H. G.: *O pessimismu*, In Spisy, 1917, s. 73

ani řeč. „My jsme se dokonce nechtěli přenárodnit, právě naopak znárodnit se co nejvíc, rozumem i srdcem. Ovšem ne podle staromódního planého hesla: „Já jsem Čech a kdo je víc.“⁴⁶ Ani Ferdinand Jokl ani August Seydler ve svých člancích nedocházejí k myšlence přenárodnění, zrovna tak je to nemyslitelné pro Herbena s Masarykem. Jestliže kritiky směřují k celému českému vnímání vlastní minulosti, která je vykreslena nadmíru přehnaně, pak přesto nenajdeme v člancích jakoukoliv hlubokou skepsi ohledně národní budoucnosti. Naopak dopis z 24. února 1887, psaný Hubáčkově znovu dokládá Schauerův komplikovaný vztah k českému národu, když píše: „Oh, jak pohodlně se to řekne našim vlastencům striktní observance: Ty necítíš česky, ty nejsi vůbec Čech, ty jsi Němec, ty jsi renegát! Šťastní lidé! Vy jste nikdy nezkusili toho zoufalství, které se mé duše zmáhá....Vy věříte v budoucnost národa- a já nemohu, poněvadž vidím, že takto hyneme až zahyneme! Proč jsi mi nedal, bože, naroditi se Němcem či Angličanem... Mnoho schází i těmto národům, ale přece se tu najde pro každou snaženlivou inteligenci obor, v němž může alespoň relativně klidně pracovati, kdežto u nás, vystoupí-li přímo a nekoří-li se zakořeněným předsudkům, narazí všude a vždycky a vidí tříštěno své nejlepší úsilí...“⁴⁷

Jestliže „Maffie“ kriticky rozpracovávala národní minulost a soudobý stav české společnosti, jestliže pochybovala o české národní a politické vyspělosti, dělala to proto, aby nabídla možné alternativy, aby vytvořila svůj národní program. Schauer naproti tomu nosil v sobě hluboký skepticismus, jehož původ měl hlubší kořeny, než byl stav české společnosti, ačkoliv ten sám o sobě byl pro něj opravdu žalostným. Přesto Čas prohlásil Naše dvě otázky za své, ačkoliv jak

---

⁴⁶ Herben, Jan: *Knihy vzpomínek*, 1936, s. 283

⁴⁷ Schauer H. G.: Dopis z 24. 2. 1886, In Spisy, 1917, s. 580

upozorňuje Herben „našimi dvěma otázkami nikdy nebyly.“ Za účel tohoto úvodníku Herben později prohlásil snahu o upevnění národa, snahu o lepší národní program a národní práci. „Ne, my jsme nehlásali národní sebevraždu, ani přenárodnění čili přimknutí k národu německému. Na tom jsme stáli a na tom trvám i dnes, byť sám pisatel *Našich dvou otázek* vystupoval tehdy proti nám jako korunní svědek.“⁴⁸ Herben věděl, že pro Schauera jsou motivem pro napsání úvodníku hlubší podněty, viděl skořápku „týrané duše; všecka ta blasfemie byla pouhou pěnou vnitřní bolesti, nespokojenosti a rozháralosti.“⁴⁹ Nicméně šéfredaktorovi Času nezbývalo nic jiného než článek uveřejnit, protože žádný jiný úvodník ještě pět dní před publikací prvního čísla neměl, a musel jej i dezinterpretovat, protože s tím, jak byly Naše dvě otázky napsány, se ztotožnit nemohl. Nemohl se ztotožnit ani s tím, že v úvodníku nebyla obsažena žádná perspektiva řešení současného stavu české společnosti, že úvodník nenabízí konkrétní odpovědi na otázky, které si položil, a i díky velké bouři, která se v této otázce rozpoutala, bylo jasné, že Čas bude muset v příštích číslech stanovit svůj program a rozebrat konkrétní otázky, které způsobují neutěšený stav české společnosti.

Schauer se s „Maffii“ nerozcházal jen v druhu pochybností, které on i realisté pocítovali, ale také v konkrétních politických otázkách. Můžeme říci, že Schauer byla osobnost nadstranická, nikdy neměl ambice stát se politikem, zatímco skupina kolem Času byla spjata s realisty. Jeho těžká finanční situace a nadstranická a nadnárodní povaha vedly k tomu, že psal do různých politických listů, od staročeských Roudnických listů, kde publikoval už během vydání prvního čísla Času, přes Hlas národa, německou Politik, Českou politiku v letech 1888 a

---

⁴⁸ Herben, Jan: *Knihy vzpomínek*, 1936, s. 283

⁴⁹ Herben, Jan: *Knihy vzpomínek*, 1936, s. 278

1889, až po mladočeské Národní listy, jejichž vídeňskou frakci řídil Gustav Eim, ačkoliv mladočechy v podstatě nenáviděl. V Roudnických listech vyšla 19. března 1887 i jeho obrana *Našich dvou otázek* s názvem *Mladé pokolení a velká strana národní*, kde mimo jiné asi poprvé vyslovuje konkrétní politické názory, když apeluje na staročechy, aby se snažili získat mladou inteligenci, k čemuž je potřeba reforem uvnitř strany tak, aby přihlížela k potřebám nové doby. Schauer považoval staročechy za stranu, ke které by se nová generace přiklonila nejpřirozeněji, protože jejich politiku považuje za seriózní.⁵⁰ Kritika mladočeské politiky spojovala Schauera i realisty, Herben ale nesouhlasil s tím, že by se mladá česká inteligence, otrávená politikou mladočechů, mohla přiklonit ke staročechům. Schauerova politická orientace byla pro realisty příliš konzervativní. Staročeská strana ale k Schaeurovi nemohla zaujmout pozitivní stanovisko, nemohla jim být po chuti „kategoricky formulovaná intervence do politiky strany a to tím spíše od autora prohlašovaného za národního nihilistu“.⁵¹

5. Pesimismus jako pocit osmdesátých let

Konec 19. století se výrazně liší od celého jeho průběhu, nástup moderny vědecké, kulturní i politické byl vlastně pokusem o totální kritiku a posouzení toho, co obecná histografie dnes někdy nazývá modernizačním procesem.⁵² Modernizační proces začínající v osvícení, spojuje již zažitě prvky s novými poznatky, především pak počítá s tím, že je schopen porozumět světu. Generace konce 19. století však tento

---

⁵⁰ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 30

⁵¹ Růžička, Jindřich: *H. G. Schauer, (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 2002, s. 138

⁵² Urban, Otto: *K otázkám duchovní a politické plurality české společnosti na sklonku 19. století*, 1994, s. 31

postoj relativizuje a přináší mnoho skeptických otázek. H. G. Schauer nebyl sám, kdo v českém obrodném procesu vyjadřoval své pochybnosti. Dobrovský pochyboval vůči užívání českého jazyka ve vědecké praxi, doba Bachovského absolutismu přinášela další kolísání, které bylo způsobeno existenčními tlaky. Skepse osmdesátých let není zcela izolovaným a ojedinělým jevem v české společnosti, politická situace nenabízí mnoho pozitivních ohlasů a česká žurnalistika díky těsnému spojení kopíruje politickou scénu. V osmdesátých letech vychází mnoho statí zabývajících se politickou i novinářskou krizí. Většina podnětů ke kritickému zkoumání stavu české společnosti přichází od mladé univerzitní generace.

Důvodů ke skeptickému pohledu na českou společnost bylo více, kromě zastaralosti politických koncepcí a stranického systému zde působila i nedostatečná úroveň tisku a česko-německý vztah se posouval do nového úhlu pohledu.

Zejména politická nečinnost během pasivní rezistence měla za následek nedostatečnou parlamentární zkušenost a navíc neumožnila výchovu mladých politických elit. „Všechno, co mělo zdravé smysly, vrhlo se na krásné písemnictví, v němž se soustřeďoval po léta všechen náš národní život.“⁵³ Krize politických stran tedy nespočívala pouze v úpadku politických stran samých, ale spíše ve schopnosti stran vychovávat nové elity. Mladočeši se v tomto smyslu od staročechů neliší, „úpadek strany staročeské je zároveň úpadkem strany mladočeské a z příčin stejných.“⁵⁴ Staročeský program byl prvním pokusem o všenárodní program kulturní i politický. Na parlamentní půdě česká politika dlouhou dobu působila v kompaktním bloku, ale bylo jasné, že během 80. let toto pojetí díky vnitřnímu štěpení nemůže vydržet.

---

⁵³ Herben, Jan: Nové pokolení, *Čas*, Vol. 1, No. 5, s. 3

⁵⁴ Masaryk, T. G.: *Naše nynější krise*, 1924, s. 278

Osamostatnění Národní strany svobodomyšlné však nedokázalo naplnit očekávání nové pokrokové strany tak, jak by si ji později mladší generace představovala. Mladočeši vyjadřovali na rozdíl od staročechů v podmínkách přerůstání kapitalismu volné soutěže v imperialismus přesněji zájmy české buržoazie, zároveň získávali důvěru agrárního hnutí a politický efekt jim také přinášelo využívání tradic, které byly kladně přijímány v širokých vrstvách obyvatel.⁵⁵ Nicméně dlouhá práce v opozici, měla za následek pouhé negativní vymezení vůči staročechům, které nepředstavovalo žádný konkrétní program.

Přelom 80. a 90. let byl ve znamení štěpení a v české společnosti se začal objevovat jak duchovní tak politický pluralismus. Obecný revizionismus, vztahující se prakticky na vše, byl charakteristickým rysem doby a citlivě byl reflektován vnímavými osobnostmi české společnosti. Jestliže rozdílnost a nesvornost byla dříve chápána jako něco rušivého a jako přirozený předpoklad dynamického života společnosti.⁵⁶ Kritickému myšlení české společnosti napomáhalo i rozšiřování základních práv a svobod garantované prosincovou ústavou z roku 1867, právo na svobodu tisku a shromažďování zakládalo širší prostor pro mimoparlamentní politiku, což dávalo možnost vzniku nových spolků a proudů, které zpočátku neměly ambice stát se stranami, ale postupem času se v ně transformovaly. Vyvrcholením tohoto procesu se stal vznik masových stran na úplném konci 19. století.

Všechny změny, které se v politickém světě odehrávaly od poloviny století, vedly k vytváření prostoru, v němž skepse a pochybnosti byly mnohem přirozenější a akceptovatelnější, než tomu bylo na začátku českého obrození. Přesto první projevy kritického

---

⁵⁵ Vojtěch, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, 1980, s. 85

⁵⁶ Urban, Otto: *K otázkám duchovní a politické plurality české společnosti na sklonku 19. století*, 1994, s. 32

myšlení a určité skepse vyvolaly v druhé polovině 80. let velké bouře na poli politickém i žurnalistickém a staly se do jisté míry předělem mezi starým a novým pojetím vlastenectví.

Zachycení nedostatků české politické scény nebylo zdaleka jen schauerovskou invencí, politickou a společenskou krizí se zabývá Tomáš Garigue Masaryk v *České otázce a Naší nynější krizi*, které vycházejí v roce 1895. Ještě v osmdesátých letech Masaryk publikuje články v Čase na obranu Schauerova díla, které se zabývají kritikou organizace a programu Národní strany svobodomyslné. Jelikož celá koncepce založení Času byla postavena na pocitu nesnesitelnosti stavu české společnosti, jeho první ročník byl naplněn, kromě literárních a vědeckých článků, články zabývající se politickou situací. Na těchto člancích se kromě Masaryka podílel šéfredaktor Jan Herben, Ferdinand Jokl nebo August Seydler, všechny je se Schauerem spojuje kritický pohled na organizaci politických stran a jejich programů.

Skeptický pohled na politickou situaci vycházel ze základu z nejasného programu českých politických elit, jak předestřel už Schauer, a okruh Času ani Masaryk se v tomto bodě nerozcházel. Jako základ nového programu se v okruhu Času objevuje politická samostatnost. „Ovšem nejsme dost silni, bychom jedním rázem přinutili protivníka, by se zařídil podle těchto našich životních podmínek. Jsme však dost silni, abychom přinutili protivníka k volnému ústupu, aby u něj zdomácněla myšlenka, že s námi svůj spor urovná jen tehdy, když upraví své poměry tak, aby se nedotýkal našeho noli me tangere.“⁵⁷ Na začátku obrození měla česká politika jasné cíle, zrovnoprávnění jazyka, české divadlo a českou univerzitu, osmdesátá léta už nejsou léty těchto velkých ideálů, ale politikou snahy o drobné ústupky. Herben tak zcela

---

⁵⁷ Národ v područí, Čas, Vol. 1 (1887), No. 7, s. 4

přijímá Schauerovu větu, že žijeme od případu k případu, přitom ucelený a pevný politický program by měl význam nejen pro politiku ve Vídni, ale hlavně pro českou společnost, jakožto cíl veškeré národní práce. Dalším kritickým argumentem ze strany Času je nedostatečně strukturovaná a široká politická sféra. Dlouhý čas fungovala jedna všenárodní strana a vznik mladočeské strany nezměnil navyký způsob politické diskuze, která byla z velké části založena na všenárodních programech a tedy jisté harmonii.

Znepokojivý se mladé generace jevil i stav české žurnalistiky, která byla úzce propojena s politickými stranami. Zejména Národní listy se dostávají pod palbu okruhu Času, a to z několika důvodů. Předně Národní listy své doby nejsou názorově rozrůzněné, ale předkládají pouze názory spojené s mladočeskou politikou. Takové nastavení je přirozené v době, ve které jsou noviny úzce spojené s politickými stranami a často to byla redakce Národních listů, kde se vytvářela mladočeská politika. „Veškerá politická činnost národa českého zcvrkla se na dva neb tři žurnály. Redakce několika časopisů jsou nejvyšší naší politickou instancí. (...) Žurnalistika česká zaujímá takové místo v národě našem, jako u žádného jiného národa. (...) Jinde mívají politické strany své časopisy, u nás naopak musí míti každý časopis své výtečníky...“⁵⁸ Nadto redakční anonymita způsobuje neklid všech diskuzí, odehrávající se na novinářském poli, které jsou podle T. G. Masaryka zásadní pro tvorbu politických a národních názorů.

Dalším argumentem proti novinářské činnosti Národních listů je vztah k německým listům a německé společnosti vůbec. V Národních listech se často objevují články, které jsou jednostranně kritické vůči německé politice. Pro Masaryka bylo dokonce důležité vytvoření

---

⁵⁸ Masaryk, T. G.: *Opět Vlastenecká policie, Čas*, Vol. 1(1887), No. 16, s. 8

německého listu, který by působil doma i v cizině. Tak jako se přehodnocovala česká politika a žurnalistika, přehodnocoval se i vztah k německé společnosti. Čím víc byly české elity sebevědomé, tím méně cítily potřebu lpět na výrazných vnějškových projevech nacionalismu a otvírala se evropskému působení. Nová generace se snaží vymanit ze zakonzervovaného domácího prostředí a orientuje se na zahraniční tvorbu všech směrů a poměřuje s ní domácí stav. Už u Palackého a Havlíčka se češství začíná podřizovat humanitě a všelidství a u Masaryka je tento způsob myšlení dotážen do konce. Ve srovnání s Masarykem je Schauer naprosto rozdílná osobnost, na jedné straně mladý kritik, který je neustále přitahován alkoholem, na druhé straně univerzitní profesor „vábený mravním rigorismem“. Nicméně oba odkazují k vědomí duchovní totální krize společenství, která pro oba není pouze předmětem vědeckého zájmu, vědeckého zkoumání nebo inspiračním zdrojem tvorby, ale hluboce prožívanou existenciální skutečností.⁵⁹ Jejich rozdílnost však pramenila z postoje, který k uvědomění si krize zaujímal. Schauerovi otázky zůstaly nezodpovězeny, zatímco každá masarykovská pochybnost, tak jak je v *České otázce a Naší nynější krizi* formulována, je doprovázena praktickým řešením spočívajícím v realistické politice. Každá Masarykova kapitola jasně konkretizuje problémy, aby na ně mohla okamžitě odpovědět. Kritika staročeské a mladočeské strany je u Masaryka doprovázena koncepcí realistické politiky, Schauer se k nalezení konkrétního programu ani ve své pozdější publikaci nedostal. Částečně to může být způsobeno předčasnou smrtí, částečně způsobem uvažování a stylem práce.

Celá koncepce Času a i pozdější práce Masarykovy se shodují na

---

⁵⁹ Brabec, Jiří: *H. G. Schauer a T. G. Masaryk*, 1994, s. 111

romantismu či historismu, který se projevuje v myšlení českých elit, jakožto na příčině současného úpadku. Lpění na dávné české minulosti nahrazovalo vědomí historické kontinuity, které bylo přerušeno pobělohorskou dobou. Každé odmytizování české minulosti vedlo k emotivním reakcím jak na staročeské tak mladočeské straně. A tak krize osmdesátých let není jen krizí nové mladé generace, která trpí katastrofálním stavem české politiky, jenž zajišťuje nadvládu neživotných stereotypů, zejména národní ideologie, ale i starších etablovaných elit, které jsou otřeseny rozkladem národních ideálů způsobeným konfrontací světa a domova.⁶⁰ Před českou společností stál problém spojený s možností volby, s možností různých alternativ, na které do té doby nebyla zvyklá.

Osmdesátá léta celkově přinesla revizi politických a kulturních úspěchů a změnila chápání národních hodnot, což se plně projevilo až na samém konci 19. století. Okruh Času, Masaryk nebo Schauer se k této revizi stavěli každý svým způsobem, ale ve všech případech to vedlo k hledání nových směrů a prostředků národního vývoje v jeho evropských souvislostech.⁶¹ Mediální bouře let osmdesátých spolu s dalšími politickými změnami pomohly modernizovat veřejný život a otevřít žurnalistickou diskuzi. Masaryk stav české společnosti konce 19. století v *Naší nynější krizi* komentoval slovy: „Nynější krise není úpadkem celého národa, jen úpadkem směru staročeského a tudíž strany staročeské a mladočeské. Krise ta nejen že není úpadkem, ale je, po soudu mém, přímo podmínkou a již částí dalšího pokroku a obrození.“⁶²

---

⁶⁰ Brabec, Jiří: *H. G. Schauer a T. G. Masaryk*, 1994, s. 112

⁶¹ Novotný, Jan: *Česká společnost Schauerovy doby*, 1994, s. 26

⁶² Masaryk, T. G.: *Naše nynější krise*, 1924, s. 317

6. H. G. Schauer mezi starou a novou společností

Rakouská monarchie nedokázala vytvořit vlastní novodobou identitu, která by byla přijatelná pro všechny její národy, centralizační reformy Marie Terezie a Josefa II. byly doprovázeny germanizačními tendencemi, což u českého etnika vedlo k propojení jazykového a politického vědomí.⁶³ Česká politická identita byla tedy silně spjata s jazykovým vědomím a boj o jazyk zahájil české emancipační snahy 19. století. Když je boj o český jazyk v zásadě vybojován, i když ne ještě zcela, česká univerzita začíná fungovat a čeština se dostává do úřadování, přichází H. G. Schauer s otázkou, zda by nebylo možné přimknout se k vyspělejšímu německému národu, pro českou společnost to nutně muselo znamenat šok a není divu, že česká publicistika rozpoutala proti Schauerovu úvodníku, za jehož autora byl zpočátku považován nebo alespoň označován Tomáš G. Masaryk, velkou bouří.

Schauerova otázka je typem otázky, která byla položena mnohokrát. Jeho otázka je tázáním po vlastní identitě a po smyslu národní existence. Taková otázka je zvlášť obvyklá u národů, jejichž existence není jistá. Proto tázání se po vlastní identitě má v českém myšlení dlouhou tradici, od počátků našeho moderního vývoje se čeští vzdělanci zamýšlejí a přou o smysl české existence, o českém charakteru, o naší úloze v Evropě a ve světě.⁶⁴ Všechno úsilí o porozumění dějinným skutečnostem se v Čechách tematizovalo jako tázání se po smyslu českých dějin, později jako spor o smysl českých dějin. Cesta k moderní společnosti je kolísáním mezi malostí a velikostí českého národa. Přes očividný pokrok, kterého české země dosáhly ohledně jazykové rovnoprávnosti, vývoje vědy, kultury, školství i

---

⁶³ Rak, Jiří: *Předmluva, In Pátrání po vlastní identitě*, 1996, str. 6

⁶⁴ Rak, Jiří: *Předmluva, In Pátrání po vlastní identitě*, 1996, str. 5

hospodářského vývoje, přesto česká společnost vytvářená zdola vězí v zakletí své malosti. „V okamžiku, kdy se ruka vztahuje k cíli, nedostačují vnitřní síly, na tom pravděpodobně není bez podílu zmíněná sociální struktura“⁶⁵, která pozbývá národně uvědomělou aristokracii. Zakořeněnost v historii a hledání slavné české minulosti neumožňovala volný rozlet myšlenek „zdejší kultura je tedy „lidovýchovná“ - obrací se k této společnosti, ne k člověku a lidstvu obecně.“⁶⁶ To se stalo hlavním důvodem, proč se Schauer nemohl přimknout k českému národu, proč nemohl uplatnit svůj velký talent národnostně nezatížené osobnosti. Schauer v mnohém předběhl generaci České moderny, doba pro něj ale ještě nebyla zdaleka tak příznivá, aby mohla jeho talent ocenit.

Tato první předzvěst dekadentů konce 19. století a následná reakce starších českých vlastenců ukazuje dvě překrývající tendence, které druhá polovina 19. století přinesla. Prvním z nich byla stále ještě snaha o emancipaci na prestižních kulturách evropských, především samozřejmě na kultuře německé, což současně znamenalo distancování se od nich. Přes tento proces, jímž se konstituuje zvláštní typ „obrozenecké kultury“, se však současně vrství proces emancipace od obrozenectví, od modelu kultury jako mimočasového, ve své podstatě sakrálního produktu (posvátná národní hodnota), jehož hlavní funkcí je vzbuzovat iluzi normálně fungujícího (ale v reálu zatím neexistujícího či krajně ohroženého, k anormalitě odsouzeného) společenství.⁶⁷

Druhá polovina 80. let je léty přicházející krize, už rukopisné boje ukazovaly nutnou reformu české politiky, žurnalistiky a myšlení společnosti vůbec, aby se mohla přiklonit do další etapy, kdy už českou existenci není nutné hájit samu před sebou. H. G. Schauer svoje otázky

---

⁶⁵ Patočka, Jan: *Co jsou Češi*, 1992, s. 15

⁶⁶ Patočka, Jan: *Co jsou Češi*, 1992, s. 87

⁶⁷ Macura, Vladimír: *Fin de siècle jako české trauma*, Literární noviny, Vol. 1, No. 11., s. 5

vyslovil dřív, než se ke slovu dostala generace České moderny, která v sobě nosila podobný vnitřně rozháraný vztah k životu. Ačkoliv je Schauer spojován s kruhem osobností kolem Času, má mnohem blíž ke generaci České moderny, která působí v době, kdy je už česká národní emancipace vypořádána. Po Schaeurově smrti vyšla řada spisů jeho současníků a nekrologů, z kterých je možné čerpat dobový náhled na Schauera a přináležitost k určité generaci.

Schauerova otázka se dostávala do popředí vždy, když se český národ ocitl v nejisté situaci nebo když dokázal tyto nejistoty překonat. Prvním takovým momentem nových interpretací je vznik Československé republiky, který přináší nové interpretace a nové polemiky. Opačným příkladem se stalo mnichovské období, kdy se *Naše dvě otázky* staly rukojmím Emanuela Moravce a jeho kolaborace. V tomto případě se ale jednalo o snahu vysvětlit své vlastní kolaborační chování, Schauerovy otázky byly dezinterpretovány v kontextu doby. A nové posouzení potřebovala i marxistická literární tradice. Velké pozornosti se úvodník z roku 1886 dostal i na IV. sjezd Svazu československých spisovatelů ve vystoupení Milana Kundery. Myšlenka nesamozřejmosti české národní existence vedla podle Milana Kundery H. G. Schauera k tomu, že „hodil roku 1886 do tváře mladé, leč do své malosti pohodlně se již zabydlující české veřejnosti skandální otázky(...). Český provincialismus, plně uspokojený pouhým vegetováním, považoval ovšem takové obrácení jistot v otázky za útok proti národu a proto vyobcoval tehdy Schauera z národa.“⁶⁸ Dvacáté století dalo možnost ukázat české kultuře svůj smysl, ovšem tato možnost nebyla plně využita. Otázka *Stojí existence našeho národa vůbec za to* však nebyla ještě definitivně zodpovězena.

---

⁶⁸ Kundera, Milan.; *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (Protokol)*, 1968, s. 23

Závěr

Okruh Času a Schauer si uvědomovali krizi, která v osmdesátých letech přicházela. Neuspokojivá politická situace způsobená z velké části pasivní rezistencí a také vyčerpáním staročeského programu přiváděla novou generaci ke skeptickému pohledu na českou politickou scénu. Stejně byla hodnocena i česká žurnalistika, která s politikou souvisela úžeji, než by bylo vhodné. Rukopisné boje a následné bouře kolem *Našich dvou otázek* ukázaly nevypěstlost českého tisku, když se z vědeckých otázek staly otázky politické a národní ideály starší generace byly nadsazeny nad pravdu, což se výrazně projevilo například v případě Julia Grégra. Přicházející konec století navíc přinášel i filozofickou revizi myšlenky, že člověk může plně porozumět světu. Tyto tři aspekty dovedly mladou generaci k pocitům skepse vůči současnému stavu české společnosti. Vědomí krize ale nebylo pociťováno pouze novou generací, na stávající elity osmdesátá léta také působila negativně, protože byly narušeny jejich tradiční představy národních ideálů, což bylo povětšinou způsobeno konfrontací domácí scény s tou světovou a snahou nové univerzitní generace o překonání nadvlády neživotných stereotypů, které měly být nahrazeny pravdivými a skutečnými základy fungování české společnosti. Jak ale nastínil Masaryk v *Naší nynější krizi*, bez pocitu krize určitého období a uvědomění si vlastních nedostatků není možný další vývoj.

Rozdíl mezi skepsí u Schauera, okruhem Času a Masarykem byl spojen s více podněty. Předně to byly naprosto rozdílné kořeny, z kterých jistý pesimismus vycházel. Zatímco u „Časistů“ a Masaryka byl způsoben čistě vnějškově, u Schauera byl zakořeněn hluboko uvnitř, jako v lidské bytosti, což bylo způsobeno těžkým dětstvím, dospíváním a určitými povahovými predispozicemi. Schauer cítil, že stará doba už

je dožita, ale nová ještě nepřišla, a tak celý svůj život kolísal na pomezí pesimismu a optimismu, který je do značné míry vykonstruovaný vírou v překonání této přechodné doby a v nezastavitelném pokroku, který je založen na prosazení svobodné vůle. Jestliže tedy rozumově dochází k víře v optimistický vývoj, pak citově se utápí v pesimismu náboženském, národním i životním.

Další podstatný rozdíl byl ve vnímání národnosti. Realisté a s nimi spojená nově nastupující generace konce 19. století mají jiný vztah k vlastenectví, než měla generace spojená s intenzivní fází českého obrození. Čím více si byli jisti svým národním cítěním, tím méně cítili potřebu projevat toto vlastenectví navenek významnými gesty. U Schauera je pozice ještě jiná, díky bilingvnímu prostředí, ve kterém vyrůstal, se ho národnostní rozpor mezi Čechy a Němci netýkal. O možnosti přenárodnění, tak jak ho do jisté míry navrhl v *Našich dvou otázkách*, uvažoval čistě racionálně, a přesto ho vnitřně rozdírá, že necítí v srdci tu příslušnost k českému národu.

Stejně jako byl osobností nadnárodnostní, tak byl i nadstranický, na rozdíl od Masaryka a realistů neměl politické ambice a ke všemu přistupoval čistě individuálně. Na otázkách, které si pokládal, prakticky nevystavěl žádný politický program, tak jak to učinil Masaryk.

Vztah Masaryka a Schauera nebyl jednoduchý, ačkoliv měl Masaryk k Schauerovi blízký a dá se říci velice osobní vztah, neztotožňoval se s jeho názory. Přesto Masaryk díky rukopisným bojům a Schauerovým *Našim dvěma otázkám* formuloval svá politická stanoviska, která v pozdějších letech plně rozvinul. Jakkoliv si Masaryk a Schaeur nebyli názorově příliš blízcí, měl Schauer na Masaryka a nejen na něj velký vliv. „Jestliže Masaryk bude imponovat vnitřní jistotou, pevným, důsledným postojem, Schauer naproti tomu bude vzrušovat modernisty 90. let nikoliv svými estetickými tezemi realismu, které budou bystře

analyzovány, ale nikdy ne obdivovány.“⁶⁹ To, co je naopak spojovalo, byla skutečnost, že jejich názory se nevytvářely v pouze v českém kontextu, ale v kontextu minimálně evropském. Přesto Schauer šel opět dál a více za hranice české společnosti, když se mu všechny české konflikty jevily lokální, zatímco Masaryk byl v těchto konfliktech zainteresován. V otázce individuální a lidské neměl Schauer v české společnosti let osmdesátých žádné spojence.

Je nesmírná škoda, že Schauer díky své předčasné smrti nedokázal alespoň částečně na své otázky odpovědět, je však jisté, že jeho kontroverzní úvodník postavil před českou společností otázky, jejichž zodpovězení znamenalo velký krok na cestě k modernizaci národa a nalezení místa ve světových dějinách. Pro Šaldu byl Schauer největším talentem mladé generace, přestože byl Šalda v době psaní nekrologu silně ovlivněn smrtí Schauera a z toho důvodu nebyl tak kritický, jak mohl být, podal snad nejbystřejší a nejpřiléhavější kritiku, když uviděl Schauerův rozpor citu a rozumu. „Čím složitější, hlubší, akutnější, bližší byla otázka, tím více probouzela Schauerovy schopnosti hloubavé a emoční. Byl jí zaujat cele, naze příliš zblízka, naprosto hluboce, vážně organicky a tím již také citově a dojmově. Vyplňovala celou jeho mysl, viděl ji (alespoň v některých bodech) následkem této blízkosti a vášnivosti jako zvláštní, výjimečnou, samotnou a jedinou, jako absolutní a svobodnou, ne jako podmíněnou a relativní.“⁷⁰ A přesto *Naše dvě otázky* vyzněly jako čistě racionální výzva k přenárodnění a společnost osmdesátých let uvězněná v silném vlasteneckém cítění projevovaném vnějškově nemohla reagovat jinak.

Cílem práce bylo ukázat, že Schauerův úvodník, byl okruhem Času a Masarykem do jisté míry dezinterpretován, aby mohl být zasazen do

---

⁶⁹ Brabec, Jiří: *H. G. Schauer a T. G. Masaryk*, 1994, s. 114

⁷⁰ Šalda, F. X.: *Kritické projevy I. (1892-1893)*, 1949, s. 79

konceptu realistické politiky, protože Schauer šel v mnohém dál a za hranice českého myšlení. Přesto se při studiu Schauera otevírají další linie, které v této práci nejsou řešeny, a to zejména bližší srovnání Schauerovi a Masarykovi koncepce a Schauerova hospodářsko-sociální otázka.

Použitá literatura:

- *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků: výstava k dějinám českého tisku na území České republiky*, Praha: Státní ústřední archiv, 2002.
- Brabec, Jiří: H. G. Schauer a T. G. Masaryk, In Skřivánek, Antonín: *Hubert Gordon Schauer, osobnost, dílo, doba*, 1. vydání, Litomyšl: okresní archiv Svitavy, 1994, s. 111-115.
- Doubek, Vratislav: *T. G. Masaryk a česká a slovenská politika 1882-1910*, 1. vydání, Praha: Academia, 1999.
- Hartl, Antonín: *H. G. Schauer, literární studie*, Praha: Pokroková revue, 1913.
- Havelka, Miloš: *Dějiny a smysl*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- Herben, Jan: *Kniha vzpomínek*, 2. vydání, Praha: Družstevní nakladatelství, 1936.
- Krejčí, František V.: *Konec století: výbor z pamětí: 1867-1899*, 1. vydání, Praha: Československý spisovatel, 1989.
- Kundera, Milan: *IV. sjezd Svazu Československých spisovatelů (Protokol)*, Praha: Československý spisovatel, 1968.
- Macura, Vladimír: *Fin de siècle jako české trauma*, *Literární noviny*, Vol. 1 (1990), No. 11, s. 5.
- Masaryk, T. G.: *Naše nynější krise*, Praha: Státní nakladatelství, 1924.
- Mrštík, Vilém: *Moje sny, Pia desideria, úvahy, eseje, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety*, 2. vydání, Praha: Družstvo máje, 1902.
- Nejedlý, Zdeněk: *Litomyšl, tisíc let života českého města*, kniha

II., Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954.

- Opat, Jaroslav: Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893: příspěvek k životopisu. *Rukopisy-rkz* [on-line]. Dostupné z <http://kix.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/dokument/opat-01.htm> [cit. 10. července 2012].
- Patočka Jan, *Co jsou Češi*, 1. vydání, Praha: Panorama, 1992.
- Pešková, Jaroslava: *Vědomí v dějinách*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- Rak, Jiří: Předmluva, In Pynsent, Robert B.: *Pátrání po vlastní identitě*, Praha: H&H, 1996.
- Roubík, František: *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*, Praha: Duch novin, 1930.
- Růžička, Jindřich: *Hubert Gordon Schauer (1862-1892): žurnalista, kritik a inspirátor*, 1. vydání, Litomyšl okresní archiv Svitavy, 2002.
- Sekera, Martin: Podíl Grégrů na rozvoji novinářství a politické publicistiky, In Vošáhlíková, Pavla; Řepa, Milan: *Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století*, Praha: Historický ústav AVČR, 1997, s. 29-37.
- Schauer, Hubert Gordon: Naše dvě otázky, In *Spisy*, Olšany: Neumannová, 1917.
- Schauer, Hubert Gordon: O pessimismu, In *Spisy*, Olšany: Neumannová, 1917.
- Šalda, František X.: *Kritické projevy I. /1892-1893*, 1. vydání, Praha: Melantrich, 1949.
- Šolle, Zdeněk: Julius Grégr a Mladočeši, 1997, In Vošáhlíková, Pavla; Řepa, Milan: *Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století*, Praha: Historický ústav AVČR, 1997, s. 171-

177.

- Šolle, Zdeněk: *Století české politiky*, 1. vydání, Praha: Mladá fronta, 1998.
- Tretera, Ivo: Filozofické aspekty Schauerova díla, In Skřivánek, Antonín: *Hubert Gordon Schauer, osobnost, dílo, doba*, 1. vydání, Litomyšl: okresní archiv Svitavy, 1994, s. 81-90.
- Urban, Otto: *Česká společnost 1848-1918*, 1. vydání, Praha: Svoboda, 1982.
- Urban, Otto: K otázkám duchovní a politické plurality české společnosti na sklonku 19. století, In Skřivánek, Antonín: *Hubert Gordon Schauer, osobnost, dílo, doba*, 1. vydání, Litomyšl: okresní archiv Svitavy, 1994, s. 31-34.
- Urban, Otto: *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*, 2. vydání, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- Vojtěch, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, 1. vydání, Praha: Academia, 1980.
- Yester, Stanislav (pseud): *Rozhovor se skutečností*, Praha: Moravec Emanuel, 1940.
- Znoj, Milan; Havránek, Jan; Sekera, Martin: *Český liberalismus*, 1. vydání, Praha: Torst, 1995.
- Zumr, Josef: K Schauerově filozofii českých dějin, In Skřivánek, Antonín: *Hubert Gordon Schauer, osobnost, dílo, doba*, 1. vydání, Litomyšl: okresní archiv Svitavy, 1994, s. 99-101.

Periodika

Hlas Národa (1887)

Čas (1887)

Národní listy (1887)